

Carl Nielsen (1865–1931) Liten svit, op 1

Preludium – Intermezzo – Finale

Carl Nielsen avslutade sina studier vid musikkonservatoriet i Köpenhamn vid 23 års ålder genom att komponera Liten svit. Det var hans första publicerade verk och hans första möte med en stor publik. Sviten spelades vid en skandinavisk konsert i Tivolis Konsertsal 1888. Före konserten skrev en tidning att verket var skrivet av "Herr Carl Nielsen...okänd för oss alla". Efter konserten var han berömd.

Sviten har stannat på repertoaren tack vare sin kombination av friskhet och poetiska kvaliteter. Sviten börjar med ett preludium, som fångar lyssnaren trots sin korthet. Intermezzot är verkets tyngdpunkt, och det är den första av Niensens många fina valser, briljant kontrapunktisk och humoristisk musik. Finalen börjar med en referens till första satsen och efter den börjar temat expandera och musiken växer i intensitet, för att uppnå höjdpunkten i avslutningen.

Paul Hindemith (1895–1963) Fem stycken för stråkorkester op 44:4

Langsam – Langsam. Schnell – Lebhaft – Sehr langsam – Lebhaft

Den tyske tonsättaren Paul Hindemith har bland annat gått till historien som den store bruks- tonsättaren. Med detta menas att han ofta och gärna komponerade musik i allmän pedagogisk- musikalisk anda, musik som skulle vara relativt lätt tekniskt överkomlig och som skulle passa att spela i många sammanhang. Men han har också anklagats för att vara en torr teoretiker och skrivbordskomponist. Det kan hända att han någon gång blev tråkig, men när han var på gott humör var det inte många som överträffade hans humor och lättflytande melodier.

De leende fem styckena för stråkorkester op 44:4 är sannerligen inga tillfällighetsverk eller skrivbordsprodukter. Tvärtom intar de en central plats i Hindemiths rika produktion. Styckena ger ett lysande exempel på hur senbarockens spelarter påverkat och inspirerat en modern tonsättare till lekfull och lyrisk musik. Både form och struktur har många gemensamma drag med den musik som skrevs under första hälften av 1700-talet. Men naturligtvis märker man också att stycket skrevs på 1900-talet.

Anton Webern (1883–1945) Fünf Sätze für Streichquartett op 5

Anton Webern studerade för Arnold Schönberg i fyra år, varefter han 1908 mycket motvillig av ekonomiska skäl såg sig tvingad att ta anställning som repetitör och teaterkapellmästare, först i Wien och senare på en lång rad andra orter. Sådan var arbetssituationen för en person som 1906 blivit fil. dr. på en avhandling om Heinrich Isaac. Anställningen medgav trots allt att Webern periodvis kunde ägna sig åt fritt skapande på heltid och sommaren 1909 skrev han i ett brev till Schönberg: "Jag har redan skrivit en hel stråkkvartett. Den har fem satser... Satserna är alla korta." För första gången hade Webern nu skrivit färdigt ett betydande verk utan att först ha visat skisserna för sin lärare, och dessa Fünf Sätze op 5 är det första instrumentala verk där hans mogna stil är fullt utvecklad.

De långa melodierna i hans tidiga verk har brutits ner till en mosaik av korta motiv. Alla gamla regler om tonarter har satts ur spel och motiven saknar ut traditionellt perspektiv både tyngdpunkt och slutmål. De fem kontrasterande satserna (antingen mycket långsamma eller mycket snabba) är var och en i genomsnitt inte mer än två minuter långa. Det börjar med en mycket kontrastrik sats med mörk grundton och fortsätter med en långsam elegi i pianissimo med sordinerade instrument. Tredje satsen innebär en stark kontrast – den är snabb och rytmiskt spänstig. Fjärde satsen bjuder åter på en långsam sordinerad musik och sista satsen bekräftar verkets huvudsakligen stillsamt tragiska karaktär. Kvartetten består av synnerligen väl formulerade expressionistiska aforismer. Genom att föreskriva både *sul ponticello* (spel mitt över stallet, vilket ger en metallisk klang) och *sulla tastiera* (spel över greppbrädan med ett flöjtliknande ljud som resultat) förutom *pizzicato* och spel med sordin, skapas mycket stora klangliga skiftningar. Men det tog tid för musikvärlden att inse kvartettens stora konstnärliga betydelse.

Fem satser för stråkkvartett uruppfördes den 24 april 1911 i Wien under en konsert med musik av elever till Schönberg. En kritiker skrev: "Fem gånger försöker herr von Webern att ge uttryck för sitt förakt för infall, harmonik och instrumenten..." Efter ytterligare några lokala framföranden togs musiken upp i större sammanhang på Kammarmusikfestivalen i Salzburg 1922, den festival som blev startskottet till de Internationella Festivalerna för Samtida Musik (ISCM). Det blev stor skandal och musiken drunknade i skratt, som så ofta när Weberns musik spelades under denna tid.

Sergej Prokofjev (1891-1953) Visions fugitives op 22

Lentamente – Andante – Allegretto – Animato – Molto giocoso – Con eleganza – Commodo – Allegretto tranquillo – Ridicolosamente – Con vivacià – Assai moderato – Allegretto – Feroce – Inquieto – Dolente
Sergej Prokofjev var själv alltsedan ungdomen en driven pianist och han komponerade åtskillig pianomusik, från senromantiska stämningsbilder till djärva experiment, från korta antydningar till stora sonater. I den i sin pianoversion tjugo satser långa sviten Visions fugitives (1915–17) hittar man hela spektrat, det har blivit en guldgruva av olika känslor och färger, av fantasi och klarhet. Varje liten miniatyr har sin egen karaktär vars idéer är direkta och vars teman knappast genomgår någon utveckling. Man skulle kunna se det som en serie dagboksanteckningar. Prokofjev var under dessa år synnerligen produktiv, och samtidigt med dessa pianostycken komponerade han också sin första violinkonsert, baletten Chout, operan Spelaren, tredje pianokonserten och den första symfonin, kallad "den klassiska". Det var bara några dagar innan premiären på symfonin som tonsättaren själv uruppförde Visions fugitives.

Det är själva variationsrikedomen som är verkets idé, och titeln hämtades från några rader av poeten Balmont: "I varje flyktig vision (= visions fugitives) upptäckte jag världar av ett i alla regnbågens färger skiftande spel". Några satser bär spelmanvisningar som "med elegans och lättja" eller "lugnt" och är inåtvända meditationer, men isynnerhet några av de senare visionerna, de som skrevs runt den ryska revolutionen 1917, har markerats som "oroligt", "ilsket" eller till och med "med maximal lidelse". De enskilda satsernas klarhet, enkelhet och lyriska poesi bildar sammantaget ett mikrokosmos av tankar och idéer.

Det förvånar således inte att andra krafter än tonsättaren försökte hitta ytterligare bottnar i dessa småstycken som har speltider runt en minut – och som man inte sällan skulle ha önskat att tonsättaren utvecklat mera. Den kände dirigenten Rudolf Barsjaj har förvandlat flera pianostycken och stråkkvartetter till verk för stråkorkester, och han valde ut de sexton första (med undantag av nr 7) visionerna för att återskapa dem med fördjupad och utvecklad elegans.

Johan Svendsen (1840–1911) Romans G-dur, op 26

Vid sidan av Grieg är Johan Svendsen den störste norske romantikern, men för samtiden var han kanske mest känd som en lysande dirigent. Var det någon av hans många strålande kompositioner man kände igen så var det en lækker Romans för violin och orkester op 26 komponerad 1881. Idag vet vi att han dessutom komponerade två storslagna symfonier, konserter för violin och cello och en lång rad andra orkesterverk, däribland fyra norska rapsodier, förutom kammarmusik och mycket annat. Som tjugofyraåring kom han in som elev vid konservatoriet i Leipzig, där han fick mycket skickliga lärare. Han fick ett europeiskt tonspråk som ofta avslöjar ett starkt inflytande från norsk folkmusik. Fortfarande är väl den lilla anspråkslösa Romansen hans mest spelade verk, och den är i sin älskvärdhet en riktig klassisk pärla.

Kurt Atterberg (1887–1974) **Svit nr 3** för violin, viola och stråkorkester, op 19:1

Preludium: Adagio – Pantomim: Moderato – Vision: Allegro moderato

Kurt Atterberg var en mångsidig person: 1912 anställdes han som ingenjör vid Patentverket, och han skulle 1968 pensioneras därifrån efter att ha avancerat till byrådirektör. Han var en av våra viktigaste musikadministratörer och kan ta åt sig mycket av äran av att såväl STIM som Föreningen Svenska Tonsättare skapades. Dessutom var han musikkritiker och utövande cellist. 1916 fick han kontrakt som dirigent och tonsättare vid Dramatiska Teatern – en anställning som gav honom stor musikalisk rutin och som sporrade hans musikaliska uppfinningsförmåga. Att försöka anpassa skådespelens krav på musik till de begränsade resurserna var inte alltid lätt.

På Intima Teatern vid Engelbrektsplan skulle den 18 januari 1918 nobelpristagaren Maurice Maeterlincks mysteriespel *Syster Beatrice* framföras. Atterberg hade komponerat musiken för violin, viola och orgel eftersom det inte fanns plats för någon orkester i den lilla lokalen.

Dramat utspelas i ett kloster, där en nunna enleveras av sin älskade medan hon tillber en staty föreställande jungfru Maria. För att undvika skandal intar Maria själv nunnans plats som genom ett mirakel – och ingen i klostret märker någon förändring. Mot slutet av sitt liv vänder nunnan tillbaka, ångerfull och döende. Hon har insett vilken förbrytelse hon gjort sig skyldig till och vilken gudomlig kärlek som offrats på henne.

Musiken bearbetades 1921 på så sätt att orgeln byttes ut mot stråkorkester och att de olika avsnitten sammanställdes till en svit. Och denna Svit nr 3 har blivit ett av Atterbergs mest spelade verk. Det är inte så konstigt, för här har han skapat ett mästerverk som är fyllt av lidelse och skönhet. Preludiet är en långsam sats hållen i ”någon sorts sakral stil” och liksom Pantomim (från andra akten, där de båda solisterna ska skildra nunnans och hennes älskades kärlek) är musiken starkt dominerad av solisternas uttrycksfulla stämmor mot stråkarnas tämligen återhållsamma och delvis sordinerade bakgrund. Vision, tredje aktens förspel, är en drömvals med minnen från nunnans syndfulla leverne – vemodig, beslöjad och inte långt från Sibelius Valse Triste.

Stig Jacobsson